

Д-р Јорге Јакимовски

РАБОТАТА И СОЦИО-ЕКОНОМСКИОТ ЖИВОТ ВО УСЛОВИ НА ЕКОНОМСКАТА КРИЗА

АПСТРАКТ

Како и многу други аспекти на општествениот живот, работата и социо-економскиот живот поминуваат низ значителни промени. Се чини дека на секој чекор сме соочени со промени во општествено-економскиот живот, но влијанието на економската криза врз работата се одразува врз приватниот живот на поединецот и на семејството.

Кризата влијае врз запирањето на борбата против сиромаштијата. Луѓето со ниски приходи, чиј број брзо се намалуваше, сега се особено погодени. Исто така, може да се намалат ресурсите кои владите ги насочуваат на социјалните услуги како што се здравството и образованието.

Во овој труд ќе ја анализираме природата на финансиската криза и ќе укажеме на нејзиното влијание врз социо-економскиот живот во Репуб-

Jorde Jakimovski, Ph.D.

WORK AND THE SOCIO-ECONOMIC LIFE IN A STATE OF ECONOMIC CRISIS

ABSTRACT

Not only many aspects from our social lives, but also our work and the socio-economic life go through an array of noteworthy changes. It seems that with every step we take there's some kind of change in the socio-economic life; however the economic crisis has managed to reflect itself on the private life of citizens and their families as well.

This crisis has hindered our efforts in the fight against poverty. People with low income whose number had rapidly been declining are now the most affected category by the crisis. Furthermore, governments may reduce their resources for social services such as health and education. This article aims to analyse the nature of the financial crisis as well as show its effect on the socio-economic life in R. Macedonia. In that way, we will point out to some of the challenges and possibilities that society is facing and that need to be

лика Македонија. На тој начин ќе согледаме некои предизвици и можности кои стојат пред општеството и кои треба да се усогласат со новите општествено-економски услови.

coordinated with the new socio-economic conditions.

ВОВЕД

За многу од нас работата зазема многу повеќе од која било друга активност. Кога зборуваме за работата често мислиме на напорна активност - на една голема низа задачи кои сакаме да ги намалиме, а доколку е можно и сосема да ги избегнеме. Работата, меѓутоа, преставува повеќе од напорна работа, затоашто тогаш луѓето не се чувствуваат така изгубено, дезориентирано, како кога остануваат без работа. Во модерно општество да се има вработување е важно и поради нашето самопочитување. Дури и кога условите за работа се непријатни, а самата работа досадна, работата станува составен елемент на психолошкиот состав на луѓето во рамките на нивната секојдневна активност. Постојат повеќе важни карактеристики на работа од кои сепак би издвоиле неколку.

Парите - платата се основниот извор кој на луѓето им овозможува да ги задоволат своите потреби. Без приходи, грижата околу задоволувањето на секојдневните животни потреби се зголемува.

Ниво на активности - работата често обезбедува основа за стекнување и вежбање на вештини и способности. Дури и кога претставува рутинска активност, работата овозможува постоење на околина во чии рамки може да се апсорбира човечката енергија. Без тоа, можностите за усовршување на вештините и способностите би се намалиле.

Разновидност - работата овозможува пристап до средини кои се различни од домашното опкружување. Во работната средина, дури и кога активностите се релативно досадни, на вработените може да им биде драго да работат нешто што е различно од домашната работа.

Сруктура на времето - за лицата со постојана вработеност, денот обично е организиран според ритмот на нивната работа. Ако тоа понекогаш може да изгледа и како некое ограничување, ритмот на работата дава правец на останатите општествени активности. За оние кои се често без работа, досадата е најголем проблем, при што чувствуваат апатија во однос на времето.

1. Прашањето на вработувањето или неговиот проблемски аспект - невработеноста, по раширеноста, непосредноста и импликациите што ги има, секогаш им е важна и блиска на луѓето. На ваквата констатација упатуваат и досегашните истражувања во Република Македонија, кои сведочат за исклучиво живото интересирање на граѓаните за проблемот на невработеноста и за мерките и резултатите во неговото надминување.

Вработувањето е услов за продуктивно, општествено признаено и целосно реализирање на човечкиот труд; тоа е егзистенцијална основа врз кој човекот ја гради својата материјална и социјална сигурност и ја обезбедува својата интегрална општествена положба. Со ова сигурно не се исцрпени сите битни вредности што ги има вработувањето за човекот, но важно е да се забележи дека во услови или во случај на невработеност од наведените премиси нужно произлегуваат неповолни импликации. Поради тоа невработеноста добива квалификативи на сложен и сериозен личен и општествен проблем. Имено, во однос на невработеноста присутни се два конститутивни елемента: *сериозноста на проблемот и неговата општествена реалност*, што значи дека се дадени претпоставките за активирање на сите оние суптилни социјално-психолошки процеси низ кои се кристализира јавното мислење кое најнепосредно кореспондира со општествената стварност, земена во нејзиниот актеалитет.

Оцената за ефикасноста на вложените напори или за делотворноста на преземените мерки во решавањето на проблемот на невработеноста е составен дел, па дури би рекле и неизбежно прашање, во однос на ставот на јавноста кон оваа прашање. Од одговорите на испитаниците, јасно може да се воочи строгост или критичност на јавноста во оценувањето на резултатите од напорите за надминување на проблемот на невработеноста. *Помали се шансиите* (значително помали и нешто помали) е ставот кај 37,6% од испитаниците. Речиси секој трет испитаник, шансите за вработување ги оценува *испи како и порано* (31,4%), а само 22,7% оценуваат дека *шансиите се поголеми*. Ваквите ставови покажуваат дека јавноста не е импресионирана од можностите за вработување, затоа што кај неа посилен впечаток остава високата стапка на невработеност отколку вработувањето на нови лица.

Невработеноста не е лесно да се дефинира. Невработеност подразбира дека одредена личност е без работа. Меѓутоа, тука под работа се подразбира само платената работа, работа во рамките на признаена професија. Лицата кои официјално се водат како невработени можат да имаат различни облици на продуктивна активност, како што е на пример работа во градината. Многу лица се ангажирани на работа со половина работно време. Невработеноста за оние кои навикнале на сигурна работа претставува многу непријатно искуство. Најнепосредна последица од невработеноста е губењето на приходи, што секако се одразува кај населението во државите во зависност од надоместот

што ја приимаат. Истражувањата на емоционалните последици од невработеноста покажуваат дека невработените често поминуваат низ непредвидени фази на прилагодување на тој нов статус. Природно, секој на посебен начин ги доживува промените, но генерално земено, тој што ќе остане без работа доживува некој вид на шок, а потоа доаѓа чувството на оптимизам во врска со новите можности. Кога оптимистичките предвидувања не се остваруваат, што претставува чест случај, поединци запаѓат во период на длабока депресија и песимизам во поглед на својата иднина и изгледите за ново вработување. Доколку периодот на невработеноста потрае, процесот на прилагодувањето се приведува кон крај и поединците се помируваат со реалноста на новонастанатата состојба (Ashton, 1986).

Високата стапка на невработеност може да ја загрози силата на заедницата и врските во општеството. Во класичната социолошка студија од 1930 година, Mari Jahoda со соработниците го имаат истражувано случајот на Мариентала, градче во Австрија, кое го зафатила голема невработеност поради затварањето на локалните фабрики (Jahoda et.al. 1972). Истражувачите дошле до сознание дека долгогодишната невработеност на крајот почнува да ја подрива општествената структура и односите во заедницата. Населението помалку се занимавало со општествена активност, се помалку меѓусебно се дружеле и се помалку ја посетувале градската библиотека.

Состојбата на невработеност различно ја прифаќаат припадниците на различните социјални групи. Кај оние кои се на дното на лествицата, последиците од невработеноста најмногу се забележуваат во недостигот од приходи.

Се смета дека припадниците на горните слоеви, невработеноста ја доживуваат повеќе како закана за сопствениот општествен статус, отколку на материјалниот статус. Имено, еден педесетогодишен инженер кој е прогласен за вишок, може да има доволно пари комотно да помине во почетната фаза на невработеноста, но не е во можност да се соочи со последиците кои невработеноста ќе ги има по неговиот понатамошен професионален живот.

2. Несигурност на работното место: Преминот од производствена на услужна економија и воведувањето на информатичката технологија предизвикуваат промени во самата структура на организацијата, во начинот на раководењето, распределбата и извршувањето на работните задачи. Процесот на интелектуализацијата на трудот влијае и врз менувањето на сфаќањето на производствениот и непроизводствениот труд, во смисла на проширување на поимот на производствениот труд на оние негови содржини кои не резултираат со непосредно создавање на материјални добра. Така, трудот надвор од материјалното производство се повеќе се смета како производствен, бидејќи овозможува одвивање на таков производствен процес (работа на проектирање, подготвување, одржување, труд во науката и технологијата итн.)(Јакимовски, 2008.: 22).

Иако новиот начин на работење за многумината претставува нов и возбудлив предизвик, тој може да предизвика амбивалентен став кај поединците кои се чувствуваат жртви на брзото темпо на живот. Брзите промени можат да влијаат на дестабилизација. Работниците од различни професии сега се соочуваат со несигурност на работните места, што предизвикува чувство на страв во поглед на иднината која е пред нив. Во 1999 година, Фондацијата Dzozeф Rauntrij спроведе истражување на тема „Несигурност на работните места и интензификација на работата“ при што во примерокот се опфатени работници и менаџери на висока позиција во компанијата. Авторите откриле дека до средината на деведесетите години најголема несигурност владеела кај немануелните работници, а подоцна работниците со стручни квалификации е групата во која владеела најголема несигурност. Една од главните причини поради која варботените се чувствувале несигурни на нивното работно место претставува недовербата во менаџментот на фирмите. На прашањето: „*Да ли менаџментот се грижи за интересите на вработените*“? 44% од испитаниците одговориле со „*малку се грижи или воопшто не се грижи*“ (Burchell и др. 1999).

Во последните две децении феноменот на невработеноста стана главна тема во дебатите на економистите и социолозите. Многу автори сметаат дека во последните години несигурноста на работното место е се поизразена и веќе има достигнато огромни размери. Младите денес не можат да сметаат на сигурна кариера кај еден работодавач, затоа што глобалната економија, од една страна доведува до се поголемо интегрирање, а од друга страна до намалување на бројот на корпорациите и до значително отпуштање на работниците. Трката за ефикасност во работењето и поголема заработувачка - или поголеми знаења, односно стекнувањето на нови вештини осудени се на несигурност, маргинални работни места, кои се најподложни на промените на глобалниот пазар. И покрај олеснувањата што ги дава флексибилното работно време, овој проблем станува се поприсутен, затоа што живееме во доба кое се карактеризира со културата „*намали и оштети*“, каде што идејата „*работа за цел работен век*“ повеќе не важи.

Знаците на економската криза се насекаде околу нас. Никој во светот не е заштитен од оваа криза. Но, во најголемата опасност се сиромашните општества и нивното население. Недостигот од кредити и глобалната рецесија ги подриваат државните приходи и ја смалуваат способноста на владите да ги исполнат зацртаните цели во областа на образованието, здравството и рамноправноста на половите. Странските и домашните инвестиции се замрзнати. Може да се очекуваат социјални немири. Според некои анализи, опаѓањето на економскиот раст од еден процент во земјите во развој повлекува 20 милиони луѓе во сиромаштија. Веќе 100 милиони луѓе се најдоа во сиромаштија поради минатогодишниот забавен економски раст.

3. Каква лекција би можеле да научиме од состојбата во која би се нашле?

Дали можеме да зависиме исклучиво од пазарната економија? Државата, исто така, има улога која треба да ја одигра. Потеклото на оваа криза е во растурањето на регулативата во САД во времето на Буш и во времето на Клинтон и Реган. Во тоа време, елиминирани се механизмите на контрола кои би го ограничиле создавањето на валкани дејствија по патот на оние кои го урнаа банкарскиот систем. Ваквата контрола би била многу значајна, затоа што сега постојат повеќе секундарни пазари кои дозволуваат тие валкани активности да ги префрлат на други, со цел да ја отфрлат од себе одговорноста од себе. Пазарот може да биде динамичен инструмент за економски напредок, но треба да се регулира неговото функционирање. Постои теза дека потрагата за заработувачка е еден од клучевите за успех во пазарната економија. Меѓутоа, на пазарната економија и е потребна заемна доверба, а кога таа се уништува, како што се случи сега, многу тешко може да се обнови. Тоа што, започнало како мала криза, се зголемува поради недовербата во финансиските институции кон остатокот на економијата. Затоа и пазарот на кредитите во неговиот најголем дел и понатаму е замрзнат - и покрај инекцијата од пари. Адам Смит, кој често се наведува во одбрана на пазарната економија и побарувачка по заработувачката, постојано истакнувал дека треба да постојат и други мотиви освен оние кои ги нарекол *self-love*, односно побарувачката по заработувачката е само дел од сето тоа. Имено, потребна е доверба, наклонетост кон општо добро и дарешливост, а успехот на пазарната економија се засновува на збир од различни мотивации.

Ова што сега се случи, не произлегува само од лакомоста, туку и од отсутност на мотивацијата за која се залагал Адам Смит: сожалување, дарешливост и наклонетост кон општо добро, посветеност и обврска. Во желбата за брза заработувачка, постојат луѓе кои се спремни да преземат големи ризици.

До кој степен културата влијае на воздржување во бизнисот, останува отворено прашање. Во некои општества постои, но во културата на финансискиот капитализам на САД присутно е многу малку.

Секоја криза е и морална криза. Денешната финансиска криза е и морална криза, но до одреден степен. Таа е морална поради тоа што луѓето биле лакомни, и тоа доста неодговорно, нанесувајќи притоа штета на себе и на другите - многу институции се распаднаа и многу луѓе се загрозувани. Исто така ова претставува криза и во социјалната контрола, затоа што, таа подолго време отсуствувала.

4. Основни причини за финансиската криза во САД

Една од причините за кризата е во нестабилноста на финансиските приходи, во неможност на пазарот капиталот сам да се регулира и во недостатокот на морал. Иницијалната криза својот корен го има во се поголемата беспарица кај американските домаќинства и нивната неможност да ги отплатат своите станбени кредити. Појавувајќи се од западот, кој претставува економска и воена сила, кризата се проширува и води кон маргинализација и осиромашување на голем број на население ширум светот, но вината е во самиот капитализам, а не во западните земји.

Кои се тие клучни одлуки кои доведоа до кризата? Грешки се правени на секој чекор на патот. Инжењерски кажано, *системска грешка* има кога не е спорна само една одлука, туку цел синџир од одлуки кои доведоа до трагичен резултат.

Појлавајќа од ликвидниџе средсџва (расположливи пари) во отсуство на регулаторниот филтер се покажа како катастрофална. Се појавуваат две финансиски надувувања на балонот. Веднаш по пукањето на балонот со висока технологија (2000 и 2001 година), создадени се услови за надувување на балонот во секторот на недвижности. Главната задача на централната банка требало да биде одржување на стабилноста на финансискиот систем. Имено, доколку банките позајмуваат врз основа на вештачки надуваните цени на стоката, очекуваните резултати се негативни, и во тој случај требало да се употребат инструменти за успешно справување со проблемот. За излез на крај со *хај-џек* балонот, би требало да се зголемат маргиналните депозити (количина на пари кои луѓето мораат да ги вложат за да купат хартија од вредност).

При издувувањето на балонот, во секторот на недвижностите требало значително да се ограничат кредитите на домаќинствата со ниски приманња, да се забранат штетните аранжмани- позајмувања без никакви документи, или на лажните позајмувања кај кои се враќа само камата. Секако, постојните проблеми на Американскиот финансиски систем не биле само последица од лоши позајмувања. Банките една со друга се коцкале во големи размери, низ компликувани финансиски инструменти, како што се разновидни деривати, вклучувајќи го и *осиѓурувањеџо*. CDS своп кредитните аранжмани (credit default swap), кај кои доколку се случи нешто непредвидено, на пример Bear Stearns банкротира или доларот порасне, едната страна и плаќа на другата. Овие инструменти се создадени со цел да се управува со ризикот, но истите можат да бидат употребувани и за коцкање. Имено, доколку се уверите дека доларот ќе падне, може да се коцка на големо и во тој случај профитот би бил голем. Проблем е што во ваква сложена испреплетеност никој не може да биде сигурен во финансиската позиција кај ниеден друг играч, па ниту кај својот.

Филозофијата на дерегулацијата ќе ѝ лаќа нејосакувани дивиденди во годините кои доаѓаат. Со повлекувањето на Глас-Стигеловиот закон срушена е границата помеѓу комерцијалните и инвестиционите банки - деловната култура на инвестиционите банки станува доминантна. Глас-Стигеловиот закон ги раздвојувал комерцијалните банки (кои позајмуваат пари) од инвестиционите (кои се занимаваат со продажба на акции и други финансиски инструменти). Во услови каде што нема вакво раздвојување на банките, компаниите чии акции ги емитувала инвестиционата банка, а која истовремено е и нејзин акционер, би паднале во неволја и тогаш банковиот комерцијален огранок би бил под притисок на компанијата да позајми пари иако тоа не би било мудро. Се зголемува апетитот за големи профити, кои се остварувале само по пат на високи заеми и високи ризици.

Преземени се и други значајни чекори на линијата на дерегулацијата. На големите инвестициони банки им е дозволено да го зголемат позајмувањето на дел од капиталот (од 12:1 на 30: 1) како би можеле да купуваат голема количина на хипотекарни обврзници.

Намалувањето на даноците имало клучна улога во обликувањето на општиот амбиент на денешната криза. Бидејќи нивниот придонес, односно стимулирањето на економијата бил негативен, реалната стимулација е препуштена на Федералните резерви, кои ја преземале улогата на воведување на ниски каматни стапки и обилна ликвидност без преседан.

Војната во Ирак дополнително ја влоши состојбата, затоа што доведе до зголемување на цената на нафтата. Поради фактот дека Америка зависи од увозот на нафта, таа морала да потроши стотина милијарди долари повеќе, кои инаку би биле потрошени на американската економија. Во нормални услови тоа доведува до забавување на економијата, како што се случило во 70-те години. Но Федералните резерви на овој предизвик одговориле на најкратковиден начин. Поплавата на ликвидност со парите на хипотекарниот пазар создала моментална достапност дури и на оние кои не биле во можност да земаат кредит. На овој начин е стопирано опаѓањето на економскиот раст. Од друга страна, заштедата на американските домаќинства паднала на нула.

Намалувањето на висината на данокот на капиталната добивка придонесувала за создавање криза на друг начин. Оние кои се коцкале и работувале се оданочувани помалку од оние кои го почитувале законот и вредно работеле; дури охрабрувано е задолжувањето со изземањето на данокот од каматата .

Во времето на Бушовата администрација, со големи апетити (2005 година) започнаа обидите за уривање на ситемот на кооперативните принципи негувани во Штедилницата ФУЛМ во Република Македонија, во насока на трансформација на штедилницата од штедно-кредитна унија во штедна банка

(комерцијална институција). *Прво*, започна укинување на локалните органи и се оневозможи процесот на демократска контрола на членовите врз менаџментот - како најважен принцип на функционирањето на кредитните унии и определувањето на идентитетот на истите. Управниот одбор на филијалата имаше овластување кое му се делегираше од депозиторите и имаше неотповиклива одговорност за успехот во работата на филијалата. Тоа се постигнуваше само со отворени комуникации и соработка во врска со попрашањето од значење за депозиторите. *Второ*, преку понуден грант започна апетитот за отстапување на интересот и правото на сопственост од здружението ФУЛМ на штедилницата ФУЛМ на непознат и недефиниран сопственик. Ваквите барања на некои субјекти во системот беа спротивни на важечката законска регулатива на Република Македонија и на принципите на кредитните унии. Претставниците на Светскиот сојуз на кредитни унии нудеа прво заем, а потоа го преименуваа во грант од 450.000 \$, со кој се бараше промена во поседувањето и организацијата на работењето на штедилницата ФУЛМ. Ваквите барања се спротивни на целите и задачите во Статутот на ЗГ ФУЛМ, со важечките закони на Република Македонија, со Принципите на кредитните унии и со Договорот на УСАИД и ВОКУ (Договор за соработка бр. 1. 165.А 00-03 00103-00 и Договорот за соработка бр. 2 ЕПЕ - А -00 95 00103-00). Предлогот содржан во Анексот претставуваше зачудувачка конструкција за *сиречувањето и ограничувањето на финансирањето на ЗГ ФУЛМ*, што, во крајна линија, беше одземањето на неговото својство на Основач на Штедилницата.

5. Настаните во финансискиот сектор се почесто се наоѓаат во фокусот на вниманието на јавноста во Република Македонија. Делумно, тоа е поради се помасовното активно вклучување на сите субјекти во ублажувањето на последиците; понатаму, поради специфичноста на проблемот, кој на посебен начин се одразува на севкупниот развој на земјата, а оттука има и реперкусии во социјалниот живот.

Отпуштањето на работниците во развиените земји ќе ги погоди граѓаните на Република Македонија. Околу 200.000 домаќинства примаат парична помош од нивните роднини од странство. Ако нивните роднини во развиените земји останат без работа, тие пари повеќе нема да пристигнуваат. Животниот стандард ќе се намали во следните месеци. Некои прелиминарни истражувања во Југоисточна Европа покажуваат дека при секое смалување на економскиот раст за 5%, сиромаштијата се зголеμουва за повеќе од 10%.

Погоден е пазарот за македонската стока. Странските партнери со кои соработуваат македонските фирми го намалубваат обемот на порачката и се преориентираат на поевтините пазари. Република Македонија бележи пад на индустриското производство и намалување на надворешната трговија. Сла-

бите извозни можности ќе влијаат и на можноста Република Македонија да увезува - како би ги одржала производството и експанзијата. Покриеноста на извозот со увозот во ноември 2008 година изнесува 52%, а во декември 2008 година 50,7%. Се чини дека потресите од глобалната криза први ќе ги почувствуваат градежните фирми, кои голем дел од своите ресурси ги имаат насочено кон надворешниот пазар. Светската економска криза чука и на вратата на металургијата, текстилната, кожарската, и на други гранки од индустријата. Намалувањето на барањата за работа од странските партнери, доведоа и до отпуштање од работа.

Резултатите од проектот **Невработеноста- ризици и предизвици во Република Македонија** покажуваат дека можните отпуштања од работа спаѓаат во редот на проблемите што ја побудуваат загриженоста на јавноста.

На прашањето: „*Дали размислувајте дека поради економската криза ќе бидете отпуштени од работата*“? добиени се следните одговори: Да (34,1%) и Не (5,9%).

Секој трети вработен размислува дека поради глобалната криза предизвикана од финансиската криза може да биде отпуштен од работа. Позначајни отстапувања во однос на општата дистрибуција, дека *поради економската криза ќе бидат отпуштени од работата* се очекува кај вработените на возраст од 60 и повеќе години (41,5%), и кај лицата со незавршено основно образование (40,0%). „По 30 години работа сега останувам на улица, нема каде да одам, отказното решение го добив по пошта. Добивме совети да се вработуваме во друга фирма“.

Близу две петини од вработените (38,9%) доколку бидат прогласени за економски вишоци се на мислење дека *не можат да најдат друга работата*. Најголем песимизам, кога е во прашање повторното вработување, искажуваат вработените на возраст над 50 години (54,3%), вработените во државниот сектор (45,5%) и вработените од ромската етничка група. (71,4%). Оптимизам во однос на можноста да се најде друга работа искажуваат вработените на возраст од 18-29 години (74,2%), вработените на сопствена сметка (74,4%) и етничките групи Турци и Бошњаци (67,1%).

6. Што треба да се стори за да се подобри вработувањето?

Се разбира дека програмата за подобрување на вработувањето опфаќа цел комплекс усогласени мерки, акции и однесувања, па не може во својата интегрирана форма да биде предмет на оценување на испитаниците. Оваа прашање нема претензии да одговори колку испитаниците ја поддржуваат секоја мерка што води кон подобрување на вработувањето, туку по сопствен избор да ги определат оние значајни мерки на вработувањето кои се решавачки за нејзиниот успешен исход. Во однос на прашањето, како може да се подобри

вработувањето во Република Македонија, мислењата на граѓаните се поделени. Најголем број од анкетираниите се на мислење дека се потребни *сѝрански инвестиции* (23,7%), или *развој на мали и средни претпријатија* (23,4%), но многу не заостанува ниту ставот дека е потребно *намалување на сивата економија* (22,7%). Помал број од испитаниците сметаат дека е потребен *рамномерен регионален развој* (10,6%), односно, *намалување на даноците* (10,0%), или *вложување во образование* (9,5%).

Граѓаните во Република Македонија со висок процент (55,2%) се изјасниле дека при вработувањето предност треба да им се даде на *најспособниите лица*. Но, за предност на оние кои се *без работи* се изјасниле 31,1% од испитаниците, а не можеле да се изјаснат 13,7%. Ставот за предност при вработување на *најспособниите луѓе*, не го прифаќаат сите социјални групи подеднакво. Ромската етничка група (11,1%), со основно образование (35%), и домаќинките (36,6%) во најмала мера се спремни да го прифатат таквото решение. Од друга страна, меѓу оние кои сметаат дека тоа е потребно, се изјасниле лицата со високо образование (72,1%), стручњациите/научниците (77,1%) и високата класа (93,1%). Посебно објаснување за ваквиот однос не е потребно. На припадниците од долните слоеви, поради нискиот степен на знаење и вештини, ограничен им е пристапот до вработувањето. Преку образованието се развиваат човечките способности и особини на личноста и се отвара можноста за подобар живот, односно за обезбедување повисок социјален статус. Значи, образованието се смета како производствена на луѓето за определени занимања и вештини за извршување на различни функции во општеството. За жал, образовната сиромаштија во Република Македонија погодува 36% од населението, што покажува дека човечкиот капитал не е голем и претставува ограничувачки фактор за општествено-економскиот развој (образовната сиромаштија опфаќа лица над 19 годишна возраст со помалку од средно образование).

7. Начини за надминување на кризата

Потребно е време на одговорна глобализација, во која сеопфатноста и одржливоста треба да имаат предност над збогатувањето на поединци. Тоа подразбира економски раст кој создава услови за сиромашните, или донесува технички напредок, микрокредитирање, кредити на малите претприемачи, трговски договори од кои корист имаат двете страни и исполнување на ветувањата за давање помош на најсиромашните.

Потребно е да живееме во светот на финансиска одговорност на сите нивоа на општеството: лична, национална и меѓународна.

Потребен е план кој повторно може да ги покрене кредитите, кој ќе ги реши проблемите на лошите долгови, како банките би можеле да оздрават и

како финанасискиот ситем повторно би играл улога на кредитор на претпријатијата. Но, тоа кредитирање треба да биде разумно, а не да биде засновано врз кршење на основните принципи што и доведе до оваа криза.

Затворањето во себе, не е решение; тоа е најлош иотодговор кој може да ја продлабочи кризата. Во оваа време треба да го шириме пазарот и да се избегнува протекционизмот. Падот на светската трговија не би требало да се решава како во триесеттите години од 20 -от век - со тврди протекционистички мерки, туку тој треба да се спречи така што директно треба да се удри по него- спротиставување на економскиот национализам.

Кај меѓународните трговски организации, попат на Светската трговска организација, нетреба да доминираат интересите на најбогатите земји, а да се занемаруваат потребите на земјите во развој. Во основа трговските организации треба да се занимаваат со заштита на човековите права, правата на вработените, заштита на животната средина, националните економии, а не само обезбедување на поголем профит на корпорациите.

Потребен е одговорен мултилатерализам, во кој земјите и институциите бараат практично решение за новонастанатите проблеми. Склучување на договор за хуманитарно снабдување со храна, цена на енергијата или на даноците кои ги охрабруваат вложувањата во чисти извори, или штедењето на енергијата, се само некои од примерите со кои може да се постигне квалитетен економски раст.

Сметам дека треба да се интервенира во: јакнење на социјалната заштита како би се ублажило влијанието на кризата на ранливите социјални групи, инвестирање во инфраструктура заради создавање темели за раст на продуктивноста и економски раст со истовремено вработување и финансирање во мали и средни претпријатија кои ќе отворат нови работни места. Одобрувањето на субвенционирани кредити за граѓаните и фирмите, а намалувањето на јавната потрошувачка и штедењето да бидат на прво место. Се поставува прашањето: Од каде пари за да се помогне на оние на кои им е потребно најмногу?

Како прв чекор: сите земји треба да издвојуваат 1 % од сумата за издвојување за помош на нивното стопанство во фонд од кој би се финасирале најзагрозените земји во развојот.

Локалните институци не се во можност да ги решат проблемите на миграцијата, трговијата со дрога и оружје, тероризмот, организираниот криминал, неконтролираната циркулација на капиталот, нестабилноста и флексибилноста на пазарот на трудот, порастот на цената итн. Локалниот политички простор е пренатрупан со задачи и секогаш е или недоволно способен или недоволно опремен за нивното решавање. Само меѓународна правна и политичка институција може да ги контролира актуелните глобални сили, кои во моментот се

вон било која контрола и така допираат до причините на глобалнит страв и несигурност. Со оглед на нивото кое денес го има достигнато глобализацијата на капиталот и потрошувачката на стоката, не постои ниту една влада која може да си дозволи порамнување на сите долгови - било еднострано или во договор со друга влада - а без такво порамнување на долговите не можат да се преземат мерки за добро функционирање на социјалната помош, неопходна за решавање на проблемот на сиромаштијата и за контролирањето на порастот на нееднаквоста кај луѓето. Исто така, многу тешко може да се замисли влада која би била во состојба да пропише ограничување на потрошувачката и да го зголеми данокот до ниво кое на државата би и овозможило со поголем интензитет и регуларност да врши распределба на социјалната помош и услуги поврзани со неа. Не постои ниту еден адекватен начин на кој поедини држави или ограничени групи на држави би можеле да избегнат логика на меѓусебна поврзаност и зависност на ниво на планетата. Социјалната држава повеќе не претставува опција, само **социјална ѝланетиа** може да ги извршува задачите кои до неодамна, со помали или поголеми успеси, ги извршуваше државата. Верувам дека **социјалнаѝ ѝланетиа** повеќе нема да биде резултат од соработката со одделни, независни држави туку од космополитскиот невладин сектор, меѓународни организации и здуженија кои можат директно да допрат до оние на кои им е потребна помош, не потпирајќи се на ограничени локални и регионални власти.

Литература:

1. Ashton, David N. 1986: *Unemployment under Capitalism: The Sociology of British and American Labour Markets* (London: Wheatsheaf)
2. Burcheall, Bernard J. Et.al. 1999: *Job Insecurity and Work Intensification: Flexibility and the Changing Boundaries of Work* (York:YPS).
3. Jahoda, Marie, Paul F. Lazarsfeld and Hans Zeisel 1972: Marienthal: *The Sociography of an Unemployed Community* (London:Tavistock; first pub, 1933).
4. Јакимовски, Јорде. 2008: *Република Македонија во процесот на глобализацијата- каде сме?*: Годишник на Институт за социолошки и политичко-правни истражувања- Скопје, Година XXXII, бр 1, Скопје, 2008 , стр.9.
5. John Graj, False Dawn: *The Delusions of Global Capitalism* (London: Granta Books, 1998).
6. Проект: *Невработеност- ризици и предеизвици*: Институт за социолошки и политичко-правни истражувања- Скопје, Скопје, 2008.